

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Povereníctvo školstva, vied a umení v Bratislave.

Číslo: 124539/50-IV/1.

V Bratislave dňa 19. júna 1950.

Vec: Vedecké ústavy, spoločnosti a
múzeá. Smernice o organizovaní,
metódach a obsahu vedeckej
práce.

Slovenské národné múzeum,

Turč. Sv. Martin.

- Z OBSAHU: K I L I Á N O V Á, Gabriela – P O P E L K O V Á, Katarína:
Zavádzanie marxistickej etnografie v národopise na Sloven-
sku: zmena vedeckého myslenia?
Z A J O N C, Juraj: Výskum v okrese Modrý Kameň v roku
1950 ako príklad prenikania marxizmu do slovenského
národopisu
B E N Ž A, Mojmír: Výskumné a prezentačné aktivity SNM
v Martine v 50. rokoch 20. storočia
S T O L I Č N Á, Rastislava: PhDr. Michal Markuš, CSc.
(1912 - 2004) v súradniciach 50. – 70. rokov 20. storočia
S L A V E C - G R A D I Š N I K, Ingrid: "Marxistický program"
v slovinskej etnológii?

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) vychádza päťkrát ročne v Ústave etnológie Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Prvé štyri čísla každého ročníka sú v slovenskom jazyku, piate číslo je v anglickom jazyku.

Slovenský národopis prezentuje výsledky výskumu v oblasti etnológie, kultúrnej/sociálnej antropológie a príbuzných disciplín. Príspevky uverejnené v časopise sú teritoriálne orientované na územie Slovenska a región Strednej Európy, zamerané sú na analýzu sociálnych javov založenú na dátach získaných prostredníctvom terénneho výskumu. Redakcia časopisu preferuje príspevky analytického, teoretického alebo syntetizujúceho charakteru, ktoré prispievajú k aktuálnym diskusiám v sociálnych vedách. Tematicky je časopis zameraný najmä (nie však výhradne) na etnický, kultúrny a historický vývin v Strednej Európe, na sociálne a kultúrne aspekty ekonomickej a politickej transformácie, na modernizačné procesy v urbánnom i rurálnom prostredí, na etnickú a menšinovú problematiku, na problémy kultúrneho dedičstva v európskom kontexte, ako aj na dejiny spoločenskovedných disciplín. Okrem problémovo orientovaných vedeckých štúdií časopis uverejňuje tiež materiálové štúdie, recenzie a anotácie kníh, rozhovory, diskusné príspevky a správy o dianí v sociálnych vedách. Časopis poskytuje priestor na diskusie o kľúčových problémoch v sociálnych vedách, ako aj na kritické komentáre k publikovaným príspevkom. Uverejnené štúdie prešli obojstranne anonymným oponentským konaním, oponenti sa vyberajú z medzinárodného okruhu odborníkov.

HLAVNÁ REDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

PREKLADY

John Minahane (do angličtiny)

VÝKONNÉ REDAKTORKY

Hana Hlášková Michaela Ferencová

Tatiana Bužeková Tatiana Podolinská

JAZYKOVÉ KOREKTÚRY

Zora Vanovičová (slovenčina)

John Connolly (angličtina)

REDAKČNÁ RADA

Marta Botíková, Dušan Deák, Lubica Droppová, Bernard Garaj, Martin Kanovský, Eva Krekovičová, Jan Krist (ČR), Peter Salner, Zdeněk Uherek (ČR), Miroslav Válka (ČR), Iveta Zuskinová

REDAKČNÝ OKRUH

Regina Bendix (Georg August University of Göttingen, Germany), Michal Buchowski (Adam Mickiewicz University of Poznań, Poland), Ingrid Slavec Gradišnik (Slovenian Academy of Sciences and Arts, Slovenia), Ullrich Kockel (University of Ulster, United Kingdom), Vladimir Penchev (Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria), Dragana Radojičić (Serbian Academy of Sciences and Arts, Serbia), Klaus Roth (Ludwig Maximilian University of Munich, Germany), Davide Torsello (University of Bergamo, Italy), Helena Wulff (University of Stockholm, Sweden), Elena S. Uzeneva (Russian Academy of Sciences, Russia)

OBÁLKA

List Povereníctva školstva, vied a umení v Bratislave Slovenskému národnému múzeu v Turčianskom Sv. Martine zo dňa 19. júna 1950. Zo štúdie M. Benžu.

Slovenský národopis je evidovaný v medzinárodných bibliografických databázach: MLA, CEEOL, Ulrich's, Willings, CEJSH a ERIH (impaktovaná databáza ESF)

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

EDITORIAL

Kiliánová, Gabriela – Hložková, Hana: Editorial.....407

ŠTÚDIE

Kiliánová, Gabriela – Popelková, Katarína: Zavádzanie marxistickej etnografie v národopise na Slovensku: zmena vedeckého myslenia?..... 410

Zajonc, Juraj: Výskum v okrese Modrý Kameň v roku 1950 ako príklad prenikania marxizmu do slovenského národopisu..... 425

Benža, Mojmir: Výskumné a prezentačné aktivity SNM v Martine v 50. rokoch 20. storočia..... 443

Stoličná, Rastislava: PhDr. Michal Markuš, CSc. (1912 - 2004) v súradniciach 50. – 70. rokov 20. storočia..... 465

Slavec-Gradišnik, Ingrid: "Marxistický program" v slovinskej etnológii?..... 478

MATERIÁLY

Fetko, Filip: Židovské obyvateľstvo v oblasti Starej Lubovne do polovice 19. storočia..... 496

ROZHLADY – SPRÁVY – GLOSÝ

PhDr. Jaroslav Štika, CSc. (1931 – 2010) (Magdaléna Paríková)..... 509

Jubilantka Zuzka Beňušková (Kornélia Jakubíková)..... 510

XVI. medzinárodná konferencia orálnej histórie (Zuzana Profantová – Monika Vrzgulová)..... 514

Antropologický ateliér "Ritual, Conflict and Consensus: Comparing Case Studies in Asia and Europe" (Juraj Podoba)..... 517

Seminár "Folklór a folklorizmus v procesoch komunikácie" venovaný jubileu prof. Milana Leščáka (Alexandra Bitušiková)..... 519

Etnofilm Čadca 2010 (Daniela Jurisová)..... 521

II. medzinárodná vedecká konferencia Univerzity J. Selyeho v Komárne a jej interdisciplinárna sekcia o výskume stereotypov (Marta Botíková)..... 524

Trinásta svetová konferencia o kultúre a spoločnosti v Maháráštre (Dušan Deák)..... 526

Výročná konferencia Collegia Carolina (Juraj Podoba)..... 529

Medzinárodná vedecká konferencia: (Barbora Jombíková) 532

RECENZIE – ANOTÁCIE

Petr Lozoviuk: Interethnik im Wissenschaftsprozess. Deutschsprachige Volkskunde in Böhmen und ihre gesellschaftlichen Auswirkungen (Juraj Podoba)..... 535

Margita Jágerová: Posledné zbohom... Súčasné pohrebné obyčaje (Gabriela Kiliánová)..... 543

Nováková, Katarína: Vinohradníctvo a vinohradníci v procesoch transformácií (Katarína Popelková)..... 546

OBSAH 58. ROČNÍKA

CONTENTS

EDITORIAL

- K i l i á n o v á, Gabriela – H l ô š k o v á, Hana: Editorial..... 407

ARTICLES

- K i l i á n o v á, Gabriela – P o p e l k o v á, Katarína: The Introduction of Marxist Ethnography in Ethnology in Slovakia: A Change in Scholarly Thinking?..... 410
- Z a j o n c, Juraj: Research in the Modrý Kameň Region in 1950, as an Instance of the Penetration of Marxism into Slovak Ethnology..... 425
- B e n ž a, Mojmir: Research and Exhibition Activities in the Slovak National Museum in Martin during the 1950s..... 443
- S t o l i č n á, Rastislava: PhDr. Michal Markuš, CSc. (1912-2004) in the Timeframe of the 1950s-1970s..... 465
- S l a v e c-G r a d i š n i k, Ingrid: The "Marxist agenda" in Slovenian ethnology..... 478

RESEARCH REPORTS

- F e t k o, Filip: The Jewish Population in the Stará Lubovňa Area to the mid-19th Century..... 496

NEWS

- Obituary for PhDr. Jaroslav Štika, CSc. (Magdaléna P a r í k o v á)..... 509
- Zuzka Beňušková's Jubilee (Kornélia J a k u b í k o v á)..... 510
- XVI International Conference on Oral History (Zuzana P r o f a n t o v á – Monika V r z g u l o v á)..... 514
- Anthropological Workshop "Ritual, Conflict and Consensus: Comparing Case Studies in Asia and Europe" (Juraj P o d o b a).... 517

- Seminar "Folklore and Folklorism in the Processes of Communication", dedicated to Prof. Milan Leščák on his Jubilee (Alexandra B i t u š í k o v á)..... 519
- Ethnofilm Čadca 2010 (Daniela J u r i s o v á)..... 521
- II International Academic Conference of the Interdisciplinary Section on the Research of Stereotypes, J. Selye University, Komárno (Marta B o t í k o v á)..... 524
- Thirteenth World Conference on Culture And Society in Maharashtra (Dušan D e á k).... 526
- Annual Conference of Collegium Carolinum (Juraj P o d o b a)..... 529
- International Academic Conference: June 1-3, 2010, Bratislava (Barbora J o m b í k o v á)..... 532

BOOK REVIEWS – ANNOTATIONS

- Petr Lozoviuk: Interethnik im Wissenschaftsprozess. Deutschsprachige Volkskunde in Böhmen und ihre gesellschaftlichen Auswirkungen (Juraj P o d o b a)..... 535
- Margita Jágerová: The Last Goodbye... Contemporary Funeral Customs (Gabriela K i l i á n o v á)..... 543
- Nováková, Katarína: Vinegrowing and Vineyard Owners in the Processes of Transformation (Katarína P o p e l k o v á)..... 546

CONTENTS OF THE 58th VOLUME

**PhDr. MICHAL MARKUŠ, CSc. (1912 - 2004)
V SÚRADNICIACH 50. – 70. ROKOV 20. STOROČIA**

RASTISLAVA STOLIČNÁ

*Prof. PhDr. Rastislava Stoličná, DrSc., Ústav etnológie SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia,
rastislava.stolicna@savba.sk*

This paper is a segment of a project on the history of scientific thought in Slovakia, devoted to individual scientific figures. The author is concerned with the ethnographer Michal Markuš, a Slovak born in Hungary, who came to Slovakia in 1947 in the context of an exchange of Slovak and Hungarian populations after the Second World War. M. Markuš, a trained ethnographer and linguist, who had defended his doctorate in Budapest University and worked for ten years in a museum in Budapest, brought a notable increase of strength at a time when ethnographic science in Slovakia was beginning to be professionalised. He began to apply his theoretical and practical knowledge in practice at the East Slovakian Museum in Košice, where from 1952 to 1957 he worked as director. From 1951 he held the position of elected president of the Museum Committee of the Union of Slovak Museums (ZSM) and began to press effectively to have qualified professionals appointed to work in museums. The communist takeover in Czechoslovakia in 1948 brought new tendencies into the museum field. Museum work was orientated towards a thoroughgoing teaching of history, that is to say in its contemporary interpretation; exhibition was conceived as an instrument for political education and propagation of political tasks. Instead of the “teaching of history”, what was put into effect was a “teaching by history” or “formation through history”. Hence in the late 1950s the activities of ZSM also began to be transferred to politically directed institutions and the activity of museums as professional organs came to an end.

M. Markuš’s further activity was focused on scientific-research work. In 1950 a branch of the Slovak Academy of Science’s Ethnographic Institute was formed in Košice at the East Slovakian Museum, which Markuš was appointed to lead, along with his work at the Museum. He carried out the first collective research in communities which had had to be relocated for military reasons. A further

research work of his in 1954 was connected with the most significant ethnographic project of the time – production of the monograph “The Mining Village of Žakarovce” (publ. 1956). From the standpoint of the history of our scientific discipline this was a research breakthrough, in which contemporary ethnography had to set itself in the framework of the Marxist-Leninist conception of culture and commit itself to a politically demanded object of research.

In his scientific-research work M. Markuš made a priority of the area of culinary culture, which he described as the most neglected area of Slovak ethnography, and in subsequent years published a series of fundamental works on this question.

Kľúčové slová: história vedeckého myslenia, etnológia, Slovensko, osobnosti, M. Markuš, 50-te roky

Key words: history of scientific thinking, ethnology, Slovakia, personalities, M. Markuš, 1950s

Úvod

Štúdiá vypracovaná v rámci riešenia projektu VEGA: *Etnológia na Slovensku v druhej polovici 20. storočia – Dejiny vedeckého myslenia* analyzuje profesionálne pôsobenie etnografa Michala Markuša. Časove je vymedzená predovšetkým 50. – 70. rokmi 20. storočia, počas ktorých bol M. Markuš pracovníkom Národopisného ústavu SAV. Štúdiá sa opiera najmä o primárne archívne a dokumentačných pramene Národopisného ústavu SAV a je doplnená informáciami z rôznych publikovaných prameňov, ktoré sa venovali činnosti M. Markuša. Ambíciou autorky bolo zasadenie a interpretovanie týchto informácií do dobového kontextu, keď sa zásadne, pod vplyvom politických udalostí po komunistickom prevrate v roku 1948, zmenila paradigma vedeckého myslenia a bádania.

Štúdiá je štruktúrovaná tak, aby čo najúplnejšie reflektovala profesionálne pôsobenie etnografa M. Markuša. Osobitne sa preto venuje jeho muzeálnej praxi, vedecko-organizačnej a vedeckovýskumnej činnosti.

Biografické údaje

Michal Markuš sa narodil 16. augusta 1912 v súčasnom Maďarsku, v Níred'háze, na Vrbovskom skupinovom „sálaši“, v slovenskej rodine, v komunite ľudí označovaných ako Tírpáci.

Študoval na filozofických fakultách odbor slavistika a slovakistika, hungaristika a národopis na univerzitách v Segedíne, Budapešti a vo Viedni. Jeho učiteľmi boli okrem iných aj známi profesori, slavista Ján Melich a etnografi István GyUrffy, Károly Viski a na viedenskej univerzite Arthur Haberland. V roku 1936 bol v Budapešti promovovaný.

V rokoch 1936 – 1946 pracoval a od roku 1943 bol zástupcom riaditeľa v Národopisnom múzeu v Budapešti. V roku 1943 obhájil doktorskú dizertáciu o níred'házskych Tírpákoch pod názvom *A bokortanyák népe* (Ľud skupinových sálašov) na katedre etnografie budapeštianskej univerzity. V roku 1947, počas výmeny slovenského a maďarského obyvateľstva v rámci akcie *Mat' volá!*, presťahoval sa so svojou rodinou do Košíc.

Muzeálna prax

Zamestnal sa vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach, v ktorom v rokoch 1952 - 1957 pôsobil ako riaditeľ. Je zrejmé, že Michal Markuš bol ako vyškolený etnograf a jazykovedec s obhájeným doktorátom z budapeštianskej univerzity, s desaťročnou praxou v Národopisnom múzeu v Budapešti nesporne výraznou posilou v čase, keď sa etnografická veda na Slovensku začala profesionalizovať.

Ján Koma o týchto jeho aktivitách napísal:

„Svoje teoretické a praktické znalosti začal uvádzať do praxe v roku 1947 vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach. V roku 1951 bol zvolený na celoslovenskom zjazde múzejníkov v Tatranskej Lomnici za predsedu muzeálnej rady Zväzu slovenských múzeí (ZSM). Vo svojom prvom príhovore po zvolení do tejto funkcie zdôraznil, že aj malé regionálne múzeá majú vyvíjať vedecko-zberateľskú činnosť a v muzeálnych expozíciách prezentovať život ľudu príslušníkov regiónu v historickom slede s dôrazom na špecifiká daného regiónu. Tieto jeho myšlienky zobudili zo stagnácie mnohé múzeá a presadzoval ich tak nástojčivo, že si medzi najbližšími priateľmi vyslúžil epiteton „šťuka“ (v dobrom zmysle slova). Týmto svojim úsilím nahrával J. Mjartanovi a tak sa spojenými silami podarilo týmto dvom priekopníkom presadiť, že do múzeí začali prichádzať plne kvalifikovaní odborníci, lebo aj v nich sa skýtala možnosť vedeckého rastu. Markušovi a Mjartanovi pripisujeme zásluhy na tom, že viaceré slovenské múzeá získali štatút vedeckých ústavov“ (KOMA : 2002, 475-476).

Pre M. Markuša toto obdobie iste nebolo jednoduché a bezkonfliktné. Februárové udalosti v roku 1948 v Československu priniesli nové tendencie aj do muzeálnej oblasti na Slovensku.

Slovenskí múzejníci na prahu 50. rokov, vplyvom politických udalostí a celkovej politickej klímy, sa dostali do medzinárodnej izolácie. Z medzinárodnej organizácie UNESCO boli odvolaní naši zástupcovia, zastavila sa činnosť národného výboru ICOM, bol znemožnený prístup k medzinárodnému časopisu – revue *Museum*, čím sa obmedzil prísun informácií a poznávanie svetových trendov v múzejníctve.

Aj zápas o charakter múzejníctva sa po februárových udalostiach vyoštroval. Do muzeálnej rady, kde boli zástupcovia archeológie, histórie a národopisu (A. Melicherčík, M. Markuš, R. Bednárík, A. Polonec) pribudli nominanti KSS (M. Gosiorovský, J. Dubnický). 9. októbra 1948 bol v rade prerokovaný návrh vybrať jedno múzeum a prehodnotiť jeho zbierky i expozície z marxistického hľadiska, ako aj návrh vypracovať „muzeálnu päťročnicu“. Tieto návrhy sa však nerealizovali (STRELKOVÁ :1999, 13).

Prestavba múzeí v intenciách dobových spoločensko-politických potrieb dostala rýchlejší spád po roku 1951. Začiatkom roka 1951 sa historik Václav Husa v týždenníku *Tvorba* v článku o „Stalinových prácach o jazykovede a úlohách historiografie“ v závere vyslovil veľmi kriticky aj o práci múzeí. Zdôraznil, že sa musia stať „svojho druhu školami, do ktorých sa ľud prichádza poučiť a poznať svoju veľkú národnú minulosť, ako je to v sovietskych múzeách“ (citované podľa STRELKOVÁ : 1999, 16). Rozsiahla diskusia prebehla aj na stránkach *Nového slova* – týždenníka pre politiku a kultúru medzi kultúrnou verejnosťou. Išlo v nich o kritiku dovtedajšieho stavu múzejníctva, jeho slabú reflexiu potrieb doby a nedostatočne novátorský pohľad na históriu, najmä na najnovšie dejiny. Článok P. M. Fodora naznačil podstatu problému novej ideológie. Múzeá mali zrkadliť princípy straníckosti, triednosti, revolučných tradícií, viesť k poučeniu o zákonitostiach spoločenského vývinu v duchu marxisticko-leninskej ideológie. Múzeá nemali byť orientované iba na minulosť, ale aj na súčasnosť, vo svojej osvetovej činnosti mali napomáhať

budovaniu socializmu. Konkrétne úderná kritika zasiahla tak jednotlivé múzeá, ako aj Zväz slovenských múzeí s celou múzejnou obcou (FODOR : 1951).

V kontexte tejto diskusie reagoval Zväz slovenských múzeí tak, že na valnom zhromaždení 17. septembra 1951 v Starom Smokovci bol navrhnutý a zvolený nový výbor. Jeho predsedom sa stal Michal Markuš, podpredsedami Fabian Brenčič a Štefan Butkovič, tajomníkom Florián Hodál. Členmi zostali: Ján Geryk, Miloš Jurkovič, Jozef Karvaš, Štefan Pozdišovský, Ivan Bohuš a novým členom sa stal Emil Petách. K menovaným boli ex offio priradení zástupcovia KSS a niektorých spoločenských organizácií (MARKUŠ :1955, 9).

Predsedníctvo zväzu konštatovalo: „Zväz je jediným dobrovoľným poradným združením všetkých múzeí na Slovensku a terajší stav slovenských a českých múzeí vyžaduje existenciu obidvoch zväzov.“ ZSM formou cyklostylovaných obežníkov odporúčal a nabádal múzeá na konanie dočasných výstav, ktoré mali posilňovať socialistické vlastenectvo a prispievať k budovaniu socializmu. Krajským múzeám odporúčal, aby sa zapojili do predvolebnej kampane, najmä vlastnými výstavkami, ktoré mali propagovať úspechy budovania socializmu. Múzejníci mali byť aktívnymi spolutvorcami kultúrnej revolúcie, ktorá mala dovŕšiť socialistickú výstavbu našej vlasti. Múzejníctvo 50. rokov smerovalo k dôslednému učeniu dejín, resp. k ich dobovej interpretácii, k chápaniu expozície ako nástroja školenia a propagácie momentálnych politických úloh. Namiesto „učenia dejín“ uznávala sa oprávnenosť „učenia dejinami“, či „výchova dejinami“ (LIPTÁK :1990, 255).

Najpreukaznejším zrkadlom vývoja muzeológie sa v 50. rokoch stala expozícia SNM v Bratislave, sprístupnená v r. 1955 - 1959. V nej sa prvýkrát prezentovala ucelená historická koncepcia v podobe kľúčových otázok slovenských dejín od najstarších čias až po súčasnosť. V expozícii bol za nositeľa historickosti Slovenska a Slovákov označený ľud ako tvorca materiálnych i duchovných hodnôt a aktér kľúčových historických udalostí. „Tým sa múzeum naplno zaradilo do prúdu vtedajšej historiografie, pretože snaha o dokázanie kontinuity slovenských dejín a prezentácia ľudu ako aktívneho činiteľa, nie trpiteľa, ale tvorca dejín – bol v 50. rokoch aj hlavným prínosom novoformovanej slovenskej marxistickej historiografie. V tom išla muzeálna prax s hlavným prúdom“ (PAŠKA : 1974, 130).

Z dostupných prameňov a ďalšieho vývinu slovenského múzejníctva však vyznieva, že stanovené stranícke úlohy sa nepodarilo naplniť. Podľa hodnotenia samotného M. Markuša – predsedu ZSM „Ideový cieľ muzeálnej päťročnice vytýčenej do roku 1954 síce nebol naplnený, ale jej jednotlivé body, boli čiastočne splnené vo forme zriaďovania vedeckých depozitárov, ktoré boli predtým v mnohých múzeách neznáme“ (MARKUŠ : 1955, 8).

Aj 3. celoštátna konferencia slovenských múzejníkov, ktorá sa konala bezprostredne po XI. Zjazde KSČ v dňoch 20. - 24. augusta 1958 v Banskej Bystrici, kritizovala slabé plnenie politickovýchovnej a osvetovej práce múzeí. Za hlavný nedostatok sa považovala slabá znalosť marxizmu-leninizmu, nevýrazné uplatňovanie materialistického ponímania dejinného vývinu, najmä triedny pohľad na vývin spoločnosti.

V 50. rokoch sa pripravovalo aj vydávanie Výročných správ o činnosti slovenských múzeí. Prvé číslo malo obsahovať činnosť a prácu v rokoch 1945 - 1955. Ďalšie mali vychádzať periodicky ako ročenky. Tento zámer, ktorý mal garantovať ZSM v spolupráci so SNM, sa však nerealizoval (STRELKOVÁ : 1999, 12-13).

Koncom 50. rokov sa postupne začala prenášať činnosť ZSM na iné inštitúcie. Kľúčovú úlohu začala zohrávať Ustredná muzeálna rada slovenská (neskôr nazvaná Slovenská muzeálna rada - SMR) ako poradný orgán povereníka (ministra) pre školstvo a kultúru. Jej

súčasťou boli aj pracovníci Národopisného ústavu SAV. Prvým predsedom sa stal historik Vladimír Matula. Ustanovenie SMR ako orgánu štátnej správy sa chápe ako zlomový moment v slovenskom múzejníctve počas obdobia tzv. výstavby socializmu. Zriadením SMR de facto skončila činnosť múzeí ako spolkových orgánov (STRELKOVÁ : 2000, 14). V roku 1957, odchodom z pozície riaditeľa Východoslovenského múzea, sa tiež skončila aktívna práca Michala Markuša v muzeálnej praxi na Slovensku.

V roku 1973 pri príležitosti 60. narodenín dostal M. Markuš Cenu Andreja Kmeťa za zásluhy a rozvoj múzeí.

Vedecko- organizačná prax

18. marca 1950 oznámil J. Mjartan – riaditeľ Národopisného ústavu SAVU - listom Prezídiu SAVU, že na pracovnej porade, ktorá sa konala 24. novembra 1949, došlo k ustanoveniu redakcie Národopisného zborníka vydávaného SAVU v zložení: predseda a hlavný redaktor A. Melicherčík, tajomník, výkonný redaktor a zodpovedný zástupca J. Mjartan, členovia redakcie M. Kosová, S. Kovačevičová, R. Bednárík a M. Markuš (Ústredný archív SAV, Fond SAVU, N-2, Národopisný ústav II., i. č. 63, č. krabice 24, č. spisu 1051/1950).

1. júla 1950 vznikla v Košiciach na pôde Štátneho východoslovenského múzea Pobočka Národopisného ústavu SAVU, vedením ktorej bol poverený M. Markuš. Archívne dokumenty dokladajú, že na jej zriadenie vypracoval rozpočet a predložil ho na schválenie NÚ SAVU. V komentároch k rozpočtu uviedol: “Prizvukujem potrebu fotostroja, lebo nahradí kresliča, ktorý nebude vždy po ruke. To samé platí pre písací stroj. Nábytok kancelársky sme nevzali do úvahy, len aby rozpočet nebol príliš vysoký. Tieto veci dočasne mienime zapožičať od Štátneho východoslovenského múzea...”

Listom z 30. júna 1950 prednosta vedeckých ústavov SAVU J. Štolec oznámil, že Pobočke NÚ SAVU v Košiciach bola poukázaná suma 125 000 Kčs na prevádzku.

8. júla 1950 listom vedeniu NÚ SAVU M. Markuš oznamoval, že pre prácu v pobočke bol uvoľnený z KNV na neplatenú dovolenku radca Karol Andel, ktorý tam začal pracovať ako odborný asistent (Ústredný archív SAV, Fond SAVU, N-2, Národopisný ústav II., i. č. 63, č. krabice, 24, č. spisu 2315/1950, 1051/1950).

Po skončení funkcie riaditeľa vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach v roku 1957 sa pobočka Národopisného ústavu SAV v Košiciach od múzea osamostatnila a M. Markuš v nej pracoval do roku 1975, keď prešiel do nového pracoviska SAV v Košiciach – Spoločenskovedného ústavu, v ktorom pracoval až do odchodu do dôchodku.

V rokoch 1958 – 1964 popri svojej vedeckej práci pôsobil M. Markuš vo funkcii predsedu Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV.

Vedeckovýskumná prax

Ako vyplýva z dokladov archívu SAV (Ústredný archív SAV, Fond SAVU, N-2, Národopisný ústav II., i. č. 63, č. krabice 24, č. spisu 1025/1950), 10. marca 1950 prednosta vedeckých ústavov SAVU adresoval A. Melicherčíkovi (Martin), R. Bednáríkovi (Martin), M. Markušovi (Košice), Matici slovenskej (Martin) a Štátnemu ústavu pre ľudovú pieseň a Jazykovednému ústavu list s oznámením o pracovnej porade o výskume na okolí obcí Lešť a Turie Pole, ktorá sa mala konať 15. marca 1950. Každý účastník mal na poradu vypracovať “... plán výskumu vo svojom odbore, aby sa ujasnila problematika a hľadisko, ako pristúpiť k materiálu. Na základe týchto plánov a diskusie na porade kolektívne sa ustália závažné smernice pre výskum...”

V súvislosti s týmto výskumom podal prednosta vedeckých ústavov SAVU dňa 11. marca 1950 na Povereníctvo školstva, vied a umení žiadosť o uvoľnenie Dr. Michala Markuša, kustóda Štátneho múzea v Košiaciach, lebo "... Ako je vám známe, národopisných odborníkov máme veľmi málo a medzi najlepších patrí aj horemenovaný..."

17. marca 1950 administratívny riaditeľ J. Mjartan oznámil vedeniu SAVU, že 12. apríla 1950 začne Národopisný ústav realizovať výskum v okrese Modrý Kameň, v ktorom majú byť v krátkom čase z vojenských dôvodov vysídlené niektoré obce. Oznamoval, že výskum bol schválený Správnym zborom SAVU na rok 1950 a majú ho realizovať výskumníci v troch skupinách: etnografická, folkloristická a technický personál. Do etnografickej skupiny pod vedením J. Mjartana bol zaradený aj M. Markuš, ktorý mal spolu s R. Bednárikom skúmať otázky poľnohospodárstva, osídlenia, ľudovej architektúry a interiéru.

Organizáciou akcie bol poverený J. Mjartan, ktorý žiadal vedenie SAVU o finančný príspevok na výskum a zároveň zdôraznil, že "tento výskum je ohlásený ako pracovný záväzok NÚ k IX. zjazdu KSS".

7. apríla 1950 Krajský národný výbor, referát pre školstvo, osvetu a telesnú výchovu oznámil M. Markušovi, že ho uvoľňuje na výskum s tým, že výdavky spojené s výskumom uhradí SAVU.

Cestovná správa a iné dokumenty potvrdzujú, že M. Markuš sa na tomto výskume zúčastnil v dňoch 12. 4. – 3. 5. 1950 (Ústredný archív SAV, Fond SAVU, N-2, Národopisný ústav II., č. 63, č. krabice 24, č. spisu 1718/1950).

Po skončení výskumu v oblasti Novohradu sa konala 19. mája 1950 pracovná porada NÚ SAVU. Zúčastnili sa na nej predseda NÚ A. Malicherčík, riaditeľ NÚ J. Mjartan, interní pracovníci: M. Markuš, A. Polonec, R. Bednárik, externý pracovník: F. Poloczek a asistentka NÚ S. Kovačevičová.

Ako vyplýva zo zápisnice, tretím bodom bolo zhodnotenie terénneho výskumu v okrese Modrý Kameň. Prítomní vo svojich vystúpeniach (sú prílohou zápisnice) komentovali prácu v teréne a poukázali na jej nedostatky.

Predseda NÚ A. Melicherčík konštatoval nedostatočnú kooperáciu jednotlivých zložiek (folkloristickej a etnografickej). Účastníci pracovnej porady preto prijali návrh, podľa ktorého mala každá komisia v teréne tvoriť samostatný celok s každodennou povinnosťou podávať správy o svojej terénnej činnosti. Navrhlo sa tiež, aby v budúcnosti výskum netrval dlhšie ako 2 -3 týždne s 1 - 2 dňovou rekreačnou prestávkou mimo miesta výskumu, počas ktorej mali výskumníci prezerat' materiál a vymieňať si skúsenosti medzi komisiami.

Na pracovnej porade sa tiež konštatovalo, že výskumníci neboli na výskum dostatočne pripravení a bolo navrhnuté, aby v budúcnosti každý účastník výskumu vopred písomne oznámil svoj plán, zoznam literatúry a iných relevantných materiálov. Výskumníci mali mať povinnosť pred výskumom oboznámiť ostatných o svojej výskumnej problematike.

Pracovná porada určila, že výskumný materiál bude odovzdaný na ústavných kartotečných lístkoch, ale v budúcnosti sa bude vo výskume pokračovať pomocou dotazníkov vypracovaných pre určitý terén. Usporiadanie materiálu sa bude robiť tiež podľa vopred určených hesiel.

Na pracovnej porade sa rozhodlo o tom, že v roku 1951 sa pracovníci budú venovať terénnemu výskumu trikrát po tri týždne.

V prílohách k zápisnici sa nachádza aj krátka písomná správa od Michala Markuša, z ktorej vyberám:

„Moju pozornosť počas modrokamenského kolektívneho národopisného výskumu predovšetkým dve obce upútali – Turie Pole a Lešť. V týchto obciach som takmer každý dom navštívil a popísal som si tam národopisný materiál.

Mimo týchto obcí som navštívil s kolektívom NÚ aj ďalších desať obcí, aby som mohol porovnať výsledky predošlých pozorovaní aj v týchto dedinách.

Mojou úlohou bolo zbierať vnútorné zariadenie domu, dom a tiež ľudovú stravu.

Modrokamenský okres si zasluhuje pozornosť pretože je národnostne zmiešaný. Kým na severe bývajú Slováci, na juhu sú Maďari, nazývaní Palovci. Zo severu dostal sa sem vplyv detviánskej pastierskej kultúry. Zistili sme reminiscencie dávneho pastierstva a ich miešanie s novohradskými zvláštnosťami, napríklad u drevorezbárskych náturistov. Zvláštnu pozornosť si zasluhuje palovecký folklór, poprepletaný slovenskými prvkami a z druhej strany u Slovákov pozorujeme maďarské vplyvy v hmotnej kultúre. Ozrejmenie, čo je prevzaté od Maďarov a naopak, čo je slovenské u Palovcov, môže vyriešiť len národopisný výskum.

Počas výskumu som mal možnosť rekonštruovať bytovú kultúru feudálnym panstvom utláčaného poddanstva. Približne sto rokov dozadu som zistil vnútorné zariadenia domu a exteriér domu. Najstarobylejšie formy našiel som v Turom Poli (č.d. 95), ale podobné formy sú aj na lazoch v Hornom Tisovníku a Šuli. Ich odfotografovanie nebolo z technických príčin možné (je potrebné dodatočné odfotografovanie).

Z dávneho jednodielneho domu (v ktorom bývalo 4-5 rodín), len dlhý čas po oslobodení od poddanstva, začiatkom 20. storočia vznikol dvojdielny dom. Aj tu vidíme, že oslobodenie z poddanstva bolo len na papieri, lebo reálny život ostal nezmenený. Zmena nastala len o polstoročie neskôr. Pre stupeň vývoja domu je rozhodujúcim umiestnenie pece. Podarilo sa nájsť niekoľké vývinové stupne pece. Aj vo vývoji oddymenia domu som našiel tri stupne. Všeobecné zavedenie komínov nastalo pred 20-25 rokmi.

Aj v nábytku je dobre sledovateľný vývin. Našiel som najstaršie nábytkové kusy, náturisticky zhotovené „škrine“, lavice a pod. i neskorší nábytok zhotovený stolármi. Takisto aj v nádobách som našiel nielen najstaršie hlinené hrnce, ale i liatinové a emailové z 20. storočia. Okres modrokamenský bol odbytišťom haličských a novobanských hrnčiarov. Tvary sa miešajú a preto ich rozdelenie nie je jednoduché. V konkurencii však novobanský, ako kvalitnejší víťazil.

Na pôjdoch niektorých domov som našiel hotové múzeum a záchrana týchto vecí by sa mala stať prvoradou úlohou. Poľutovaniahodné je, že naše slovenské múzeá (v danom prípade v Martine) nevenujú dostatočnú pozornosť a nájdené veci nezachraňujú.

Čo sa stravy týka, vo všeobecnosti možno povedať, že v jedlách nie je veľký výber. Niektoré jedlá (pohánka, núdzové polievky) sú už mimo požívania, sú známe len zo spomienok. Prevahu majú mliečne jedlá, čo ukazuje na dávny pastiersky život. Kedysi sa jedávalo mnoho kaší, ale ich móda už pominula. Sociálne pomery sa zlepšili v dôsledku jednodetného systému a preto aj strava dnešnej generácie je lepšia.

Na riešenie niektorých detailov by bolo potrebné, aby som sa tam vrátil. Chcem objasniť staré techniky pečenia chleba a rôznych pečív.

Záverom zisťujem, že úlohy mne zverené som ukončil, len by bolo ešte údaje o stravovaní ľudu dodatočným výskumom doplniť. Michal Markuš.“

Ak túto správu analyzujeme, vidíme, že M. Markuš v duchu nového marxisticky orientovaného pohľadu na kultúru a jej výskum nezabudol zdôrazniť kolektívny charakter národopisného výskumu. V interpretácii získaného materiálu z oblasti tradičnej architektúry zakomponoval do textu aj ideologicky „vhodné“ zdôvodnenie pomalej zmeny foriem domu z obdobia feudalizmu do polovice 20. storočia.

Napriek tomu správa jasne odzrkadľuje jeho odborné školenie a uvažovanie. Základným metodologickým prístupom jeho interpretácie získaných informácií bola geneticko-historická analýza kultúrnych artefaktov a prejavov. V súvislosti s interetnickými otázkami správa ukazuje, že kultúrnym prejavom národnostne zmiešaného regiónu pripisoval ich slovenský alebo maďarský (palócky) etnický pôvod. Tento prístup hodnotenia kultúrnych javov bol v intenciách predvojnového vedeckého uvažovania, rozpracovaného najmä v nemeckej a rakúskej etnografii, ako teória kultúrnych okruhov, prípadne etnická teória. Tieto teórie našli veľkú odozvu najmä medzi muzeálnymi pracovníkmi, pretože zbierkový materiál umožňovali ľahko klasifikovať (ELKS I: 1995, s. 124, ELKS II: s. 254-255). Preto aj vedecká interpretácia výskumného materiálu u M. Markuša logicky vyplývala z jeho univerzitného školenia, ako aj z faktu, že v čase výskumu v Novohrade bol už viac ako desaťročie zamestnaný v múzeu. Je však zrejmé, že to nebolo celkom v súlade s novou marxisticko-leninskou paradigmou, ktorá interpretovala kultúru a jej prejavy v triedno-sociálnych kategóriách. Je evidentné, že napriek viditeľným snahám dr. Markuša vyhovieť novej vedeckej línii niektorými proklamatívnymi vetami vo svojej správe, svoje odborné školenie nezaprel.

Výskumný materiál prepísaný na kartotečných lístkoch, ktorý zozbieral M. Markuš v r. 1950, je uložený v archíve Ústavu etnológie SAV pod inventárnymi číslami 282 – 285. Obsahuje etnografické údaje z obcí: Lešť, Turie Pole, Závada, Chrt'any k tematickým okruhom: zberné hospodárstvo, liečiteľstvo, poľnohospodárstvo, strava, interiér, architektúra, náradie a náčinie, hygiena. Lístky obsahujú stručné texty a nákresy, ktoré by sa dali využiť ako ilustrácie.

Z listu J. Mjartana riaditeľovi učiteľskej akadémie v Leviciach A. Poloncovi sa dozvedáme, že 27. júna 1950 sa konala ďalšia porada Národopisného ústavu o prvom jesennom výskume v okrese Prešov a na okolí („v priestore sedliackeho povstania“, sic!). Technickou organizáciou tohto výskumu bola poverená Pobočka NÚ v Košiciach a jej vedúci, dr. M. Markuš, ktorý mal pomôcť s dotazníkom a zostaviť bibliografiu skúmaného kraja.

V liste je tiež zmienka o tom, že „... uzniesli sme sa, že každému zmeníme jeho doterajší pracovný úsek, aby sme sa stále školili všestranne a neupadali do jednostrannosti...“

(Národopisný ústav SAVU v archívnych dokumentoch Ústredného archívu SAV, 2008, spracoval: J. Zajonc).

Výskumný materiál, ktorý zozbieral M. Markuš na tomto výskume, je na kartotečných lístkoch pod inventárnymi číslami 286 - 287. Obsahuje etnografický materiál z obcí: Žipov, Rudlov, Merník, Žalobín, Banské, Podčičava, Čierna nad Topľou, Štefanovce, M. Domaša, Zamutov. Prvý materiál tvoria len kresby artefaktov tradičnej kultúry s krátkym popisom, druhý materiál tvoria texty i kresby k tematickým okruhom: poľnohospodárstvo, strava, kuchynské náradie, nábytok a interiér domu. Podobne ako vo výskumnom materiáli z Novohradu, aj v týchto sú pomerne kvalitné a na ilustrácie použiteľné kresby.

Ďalší výskumný materiál M. Markuša, ktorý je v archíve NÚ SAV pod inventárnym číslom 244, tvorí 150 kusov vyplnených jedálnych lístkov zo Žakaroviec z roku 1954. Týždňové jedálne lístky od pondelka do nedele (raňajky, obed, večera) sú vyplnené staršími (10-14 ročnými) školopovinnými deťmi.

Je evidentné, že tento výskumný materiál súvisel s najvýznamnejším celoústavným dobovým projektom – historickým, etnografickým a folkloristickým výskumom a vypracovaním monografie „Banická dedina Žakarovce“, ktorá vyšla v roku 1956. M. Markuš do tejto monografie spracoval kapitolu „Ľudová strava“, v ktorej je uvedená analýza týchto

jedálnych lístkov. Avšak jeho výskumný etnografický materiál, ktorý bol nevyhnutný na napísanie tejto kapitoly, sa v archíve NU SAV nenachádza.

Z hľadiska histórie našej vednej disciplíny išlo vtedy o prelomový výskum, ktorým sa mal dobový národopis etablovať v rámci marxisticko-leninského chápania kultúry.

V úvode tejto práce B. Filová okrem iného napísala: „Po prvý raz v histórii slovenského národopisu sa čitateľom dostáva do rúk súborná historicko-národopisná monografia, spracovaná na základe výskumu robotníckej triedy na Slovensku... Prečo až teraz dochádza k prvému výskumu robotníckej triedy...? Doterajšie výskumy a práce z odboru národopis považovali za nositeľa kultúry a tradícií v národe iba ľud roľnícky, pripútaný k pôde ako hlavnému výrobnému prostriedku, kým proletariát zámerne podceňovali... tvrdiac, že robotnícka trieda svojím charakterom, nestálym zamestnaním, častým menením pracoviska nie je schopná vytvoriť si svoju kultúru, nemôže byť nositeľom národných tradícií. Našou úlohou je dokázať, že históriu nášho národa, ... i jeho národné zvláštnosti a tradície vytvárali vedľa seba pracujúce roľníctvo a robotnícka trieda... Vo svojej práci chceme ukázať, že naša robotnícka trieda nie je beznárodná, ale naopak, sú v nej hlboko zakorenené všetky národné city, svoju národnú hrdosť a charakter udržuje aj medzi robotníkmi iných národností, i pod vládou cudzích kapitalistov. Robotnícka trieda popri hlbokéj národnej hrdosti je internacionálna...

... Výskum robotníckej triedy robíme v období, keď sa naši pracujúci zbavili vykorisťovania a vydali sa cestou budovania lepšieho zajtrajška robotníkov, pracujúcich roľníkov a pracujúcej inteligencie. Na základe spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov, ktoré ľud nerozdeľuje, ale spája, zakladaním roľníckych družstiev, budovaním socializmu na dedine postupne slabnú a miznú antagonistické triedne rozdiely medzi našimi pracujúcimi. ... Ak touto prácou chceme aj my pomôcť naznačiť cestu, po ktorej sa má uberať vývoj nášho národa do beztriednej spoločnosti, musíme dôkladne poznať vznik jednotlivých tried...

Robotníckej triede v súčasnej dobe patrí u nás miesto vedúcej sily nášho ľudu. Touto prácou chceme ukázať, že vedúcou silou sa nestala náhodou, ale že má dlhé, bohaté a bojosťové tradície...“ (FILOVÁ : 1956, 5-8).

Etnografia a folkloristika 50. rokov 20. storočia sa touto prácou zjavne chcela prihlásiť k politicky žiadanému objektu svojho výskumu. Avšak na to, aby sa skutočne pokúsila skúmať robotnícku triedu v rámci industrializovaného urbánneho prostredia, si netrúfla alebo skôr nemala dostatok vedomostí a výskumných zručností, ako takýto výskum realizovať. Zostala preto v komornejšom rurálnom prostredí a na výskum použila osvedčené etnografické výskumné techniky. Napriek tomu, že baníci v Žakarovciach boli prezentovaní ako robotnícka trieda, išlo skôr o sociálno-profesijnú skupinu pracujúcich v baniach, so silným historickým a kultúrnym zakorenením v tradičnom rurálnom prostredí. To si zjavne uvedomovala aj B. Filová, keď v úvode tak dôrazne akcentovala „národný“ charakter slovenského robotníctva, ktorý však dosť dobre „nesedel“ do marxisticko-leninského chápania robotníckej triedy ako internacionálnej revolučnej sily, ktorá hýbe dejinami.

Napokon v závere svojej kapitoly o strave to konštatuje aj Michal Markuš: “Z opisu vysvitlo, že na vývin žakarovského stravovania najviac vplývali hospodárske a zemepisné činitele, ako napr. výrobné pomery, podnebie, kraj, pôda a na nej sa nachádzajúce rastlinné, živočíšne a nerastné bohatstvo. Predovšetkým oni rozhodovali o forme stravovania v Žakarovciach ako v minulosti, tak aj dnes... Produkty žakarovského chotára (rastlinné bohatstvo) nevedeli poskytnúť dosť potravín na obživu... Preto sa žakarovskí muži v druhej

polovici XIX. storočia dali na baníčenie. ... ženy však ďalej bojovali s prírodou starým spôsobom, vo svete starých tradícií... čo charakterizuje ľudovú kultúru v Žakarovciach a veľmi pekne sa odráža aj v materiáli ľudového stravovania...“ (MARKUŠ : 1956, 320).

Keď analyzujeme jeho kapitolu o tradičnej strave, je celkom zrejmé, že aj pri tomto „prelomovom“ výskume sa zameril najmä na historicko-genetické vývinové fázy jednotlivých jedál, nápojov a kuchynského inventára. Márne v ňom hľadáme „robotnícke“ kulinárne špecifiká, ktoré by sme v takto zameranom výskume predpokladali. Sám M. Markuš to komentuje takto: “Treba odpovedať aj na otázku, aké je stravovanie Žakarovčanov. Pravdu povediac... nemôžeme dať presnú a rozhodnú odpoveď. Naše údaje môžu poskytnúť len približný obraz, z ktorého nesmieme a ani nemôžeme vyvodit' konečné závery“ (MARKUŠ : 1956, 314).

Je však celkom evidentné, že výskum v Žakarovciach a spracovanie kapitoly o strave do monografie bol pre M. Markuša impulzom, aby sa začal systematicky venovať problematike kulinárnej kultúry. Pri koncipovaní tejto kapitoly iste nemal ľahkú úlohu, čo aj sám komentoval v texte takto: “...Musíme konštatovať, že sme sa pri tejto práci nemohli opierať o porovnávaci národopisný materiál. Otázka slovenského ľudového stravovania je najzanedbávanejšou oblasťou slovenského národopisu...“ (MARKUŠ : 1956, 283).

Vyústením odborných aspirácií M. Markuša bol odchod z muzeálnej praxe do Národopisného ústavu SAV – pobočka Košice v roku 1957 a rozhodnutie pokračovať vo výskume problematiky stravy a stravovania v rurálnom prostredí, čo dokumentujú ďalšie jeho aktivity.

Pod inventárnymi číslami 533 - 536, 611/A-E, 612/A-E a 444 sa v archíve NÚ SAV nachádzajú výskumné materiály M. Markuša z rokov 1955 až 1960, ktoré realizoval pre svoju kandidátsku dizertačnú prácu „Ľudová strava na Horehroní“, obhájenú v roku 1967 a ktoré použil aj pri tvorbe kapitoly „Strava“ v monografii „Horehronie II.“ (MARKUŠ : 1974, 121-169).

V týchto prípadoch ide o: 1. vyplnené jedálne lístky školskou mládežou z obcí Šumiac, Švermovo (Telgárt), Červená Skala, Heľpa, Polomka, Závadka, Pohorelá, Valkovňa, 2. jedálne lístky z materských škôl z obcí Šumiac a Švermovo, 3. jedálne lístky závodných jedální podnikov TATRASMALT v Pohorelskej Maši a SIGMA v Závadke nad Hronom. Z poznámok, ktoré sa dajú identifikovať vyplýva, že M. Markuš získané jedálne lístky analyzoval na základe pomeru „tradičných“ regionálnych jedál a inovácií v stravovaní, čím chcel pravdepodobne dokumentovať zmeny, ktoré nastali v stravovaní po 2. svetovej vojne.

Obsiahly a precízny kvalitatívny etnografický materiál M. Markuša k problematike stravy sa nachádza vo výskumných materiáloch pod inventárnymi číslami 533 a 444 z rokov 1958 a 1959. Vyplýva z neho, že sa zameril predovšetkým na najstaršie – archaické formy a názvy jedál (až z druhej polovice 19. storočia) a snažil sa sledovať ich postupné premeny, prípadne zánik. Vznikla tak prvá regionálna monografia o tradičnej kulinárnej kultúre, ktorá bola spracovaná komplexne, v celej šírke problematiky.

Z ďalšieho výskumného materiálu M. Markuša, uloženého v archíve NÚ SAV pod inventárnym číslom 317 vyplýva, že ho robil za asistencie J. Kantára. Išlo o výskum z roku 1957 na východnom Slovensku v obciach: Zlaté, Tarnov, Sveržov, Gabultov, Petrová, Frička, Cigel'ka, Jedlinka, Smilno, Lukov, Lenartov, Kružľovská Huta, Livovská Huta, Livov. Výskum priniesol etnografický materiál v podobe textov i kresieb k problematike: strava, staviteľstvo, interiér, sklárstvo a sklenkárstvo.

Posledným výskumným materiálom M. Markuša uloženým v archíve ústavu sú texty pod inventárnym číslom 752/A-C z roku 1968. Obsahuje výskumný materiál k problematike stravy z okresov: Bardejov, Michalovce, Humenné, Košice, Poprad, Liptovský Mikuláš, Žiar nad Hronom, Zvolen, Levice, Lučenec, Trnava, Prievidza.

Na počesť 85. narodenín etnografa Michala Markuša vyšla bibliografia jeho prác, ktorá poskytuje takmer úplný obraz o jeho dlhej tvorivej dráhe. Obsahuje 458 bibliografických údajov z rokov 1935 – 1991, ktoré sú dokladom jeho výnimočnej pracovitosti a nevšedného profesionálneho zaujatia objektom svojho bádateľského záujmu (KOMA – SEDLÁKOVÁ : 1991).

Na tomto mieste chcem preto upozorniť len na najvýznamnejšie vedecké výstupy M. Markuša, ktoré podľa môjho názoru posunuli etnografický výskum v oblasti kulinárnej kultúry kvalitatívne dopredu. Okrem už spomínanej prvej komplexnej regionálnej monografie „Ľudová strava na Horehroní“ (1967) v roku 1969 publikoval prvý pokus o teoretickú analýzu zamerania výskumov tradičnej stravy v slovenskej etnografii a porovnal ho so súdobým výskumom v európskych krajinách (MARKUŠ : 1969, 493-546). Výsledkom jeho úsilia o systematický výskum tejto problematiky bola úroda publikovaných prác, v ktorých zúročil najmä svoju výskumnú činnosť z predchádzajúcich desaťročí. Boli to kapitoly o tradičnej strave v etnografických syntetizujúcich prácach: „Československá vlastivěda. Lidová kultura“ (1968); „Slowakische Volkskultur“ (1974); „Slovensko - Ľud II.“ (1975). Je aj spoluautorom piatich etnografických regionálnych monografií, do ktorých na základe svojich výskumov vypracoval kapitoly o strave. Ide o monografie: „Banická dedina Žakarovce“ (1956) ; „Horehronie II.“ (1974); „Zo života a bojov Uhrovskej doliny“ (1977); „Horná Cirocha“ (1985); „Hont“ (1988).

Vo svojich kvalitatívnych výskumoch upriamil pozornosť na viacero problémových okruhov. Išlo o problematiku archaických prežitkov, ktoré v tradičnej strave Slovenska ešte v dobe jeho výskumov existovali. K jeho takmer „klasickým“ a často citovaným prácam patria štúdie: „Obradný štedrovečerný chlieb na východnom Slovensku“ (1972); „Tenkeľ a jeho karpatskoeurópske obmeny“ (1975); „Traditionelle saure Suppen in der Slowakei“ (1976 - 1977). V tejto problematike sa oprávnene M. Markuš stal uznávaným expertom v Európe.

Dobrá orientácia v slovenských reáliách a znalosť cudzích rečí mu umožnila výskumný materiál zaradiť a interpretovať z hľadiska stredoeurópskych kontextov. Z tohto komparatívneho prístupu vzniklo niekoľko štúdií: „Gemeinsame Problemen und Aufgaben der Volksnahrungsforschung in Karpatenraum“ (1971); „Problemen und Aufgaben der Erforschung der volkstümlichen Ernährung der Slawen in Mitteleuropa“ (1972); „Polsko-slowacke powiazanie w pożywieniu ludowym“ (1973).

Z ďalších dôležitých vedeckých aktivít M. Markuša pripomínam, že je autorom otázok na výskum stravy v dotazníku vytvorenom pre najväčší etnografický projekt Slovenska – „Etnografický atlas Slovenska“ (1990) a podieľal sa aj na niekoľkých atlasových výskumoch.

V roku 1973 pri príležitosti 60. narodenín dostal zlatú medailu E. Štúra SAV za zásluhy v spoločenských vedách.

Okrem spomínaných najdôležitejších vedeckých prác, M. Markuš bol po celý svoj odborný život aj aktívnym pracovníkom na poli osvetovej práce. Dokladajú to desiatky populárnovedeckých článkov, ktoré písal pre rôzne periodiká, najmä pre časopis „Výživa a zdravie“.

Záver

V štúdiu som sa pokúsila predstaviť jednu z osobností slovenskej etnografie PhDr. Michala Markuša, CSc. v reflexii, ktorá sa opierała predovšetkým o primárnu dokumentačnú materiálovú bázu, doplnenú ďalšími publikovanými materiálmi i vlastným hodnotením jeho práce. V snahe predstaviť M. Markuša čo najplastickejšie a zvýrazniť najmä jeho pracovitosť a aktivnosť vo všetkých sférach práce v priebehu 50. – 70. rokov 20. storočia, sledovala som jeho profesionálne pôsobenia z troch zorných uhlov: muzeálnej, vedecko-organizačnej a vedeckovýskumnej praxe. Tento metodický postup umožňoval analyzovať výsledky práce M. Markuša pomerne komplexne a zároveň ukázať, ako sa postupne menilo jeho pracovné zameranie a ako sa vo svojich vedeckovýskumných výstupných materiáloch vyrovnával s novou, marxisticko-leninskou vedeckou interpretáciou, ktorá sa očakávala najmä v humanitných disciplínach, vrátane etnografie, etnológie a folkloristiky. Z hľadiska dejín vedeckého myslenia v slovenskej etnológii je nesporné, že za jeho najväčšiu zásluhu môžeme považovať fakt, že pre ňu „objavil“ problematiku tradičnej kulinárnej kultúry a položil seriózne základy metodických postupov jej výskumu, o ktoré sa mohli oprieť aj jeho nasledovníci.

Michala Markuša možno pozitívne hodnotiť aj ako osobnosť. Napriek pohnutým a pre slobodu vedeckého bádania iste neľahkým (najmä) 50. rokom 20. storočia dokázal si zachovať svoju vedeckú a osobnostnú integritu, ktorá vyplývala z jeho rodinného zázemia, kvalitného univerzitného školenia a v neposlednom rade z jeho pozitívnych charakterových vlastností, ktorými bol medzi kolegami známy.

LITERATÚRA

- ELKS I. II (1995): Heslá: Etnická teória, Teória kultúrnych okruhov, autor: Kandert, J. Bratislava, VEDA.
- FILOVÁ, B. (1956): Úvod. In: *Banická dedina Žakarovce*. Bratislava, Vydavateľstvo SAV, s. 5-14.
- FODOR, P. M. (1951): Premeniť múzeá v názorné školy našej minulosti. In: *Nové slovo*, 8, č. 31, 2.8.
- KOMA, J.-SEDLÁKOVÁ, V. zostav. (1991): *PhDr. Michal Markuš, CSc. (1912)*. Personálna bibliografia.
- KOMA, J. (2002): Vďakyvzdanie k životnému jubileu vzácného človeka. PhDr. Michal Markuš, CSc., 90 ročný (16. 8. 1912). In: *Slovenský národopis*, 50, č. 3-4, s. 475-476.
- LIPTÁK, L. (1990): Múzeá a historiografia na Slovensku po roku 1945. In: *Zborník SNM*, 84, História, č. 30, s. 76-84.
- MARKUŠ, M. (1955): Slovenské múzejníctvo 1945 - 1955. Jeho dejiny v zrkadle vzájomných dokumentov. In: *Časopis Národného múzea*, č. 1, s. 567-571.
- MARKUŠ, M. (1956): Ludová strava. In: *Banická dedina Žakarovce*. Bratislava, Vydavateľstvo SAV, s. 283-324.
- MARKUŠ, M. (1967): *Ludová strava na Horehroní*. Kandidátska dizertačná práca NÚ SAV, 388 s.
- MARKUŠ, M. (1969): Súčasný stav bádania o ľudovej strave na Slovensku. In: *Slovenský národopis*, 17, s. 493-546.
- MARKUŠ, M. (1971): Gemeinsame probleme und Aufgaben der Volksnahrungsforschung in Karpatenraum. In: *Etnologia Scandinavica*, s. 16-18.

- MARKUŠ, M. (1972): Obradný štedrovečerný chlieb na východnom Slovensku. In: *Slovenský národopis*, 20, s. 73-100.
- MARKUŠ, M. (1972): Problemen und Aufgaben der Erforschung der volkstümlichen Ernährung der Slawen in Mitteleuropa. In: *Ethnologia Slavica*, s. 139-146.
- MARKUŠ, M. (1973): Polsko-slowacke powiazanie w pożywieniu ludowym. In: *Pozywienie ludności wiejskiej*, Kraków, s. 103-109.
- MARKUŠ, M. (1974): *Strava*. In: Horehronie II. (Ed. J. Mjartan), Bratislava, VEDA, s. 121-169.
- MARKUŠ, M. (1975): Tenkeľ a jeho karpatskoeurópske obmeny. In: *Slovenský národopis*, 23, s. 23-38.
- MARKUŠ, M. (1976 - 1977): Traditionelle saure Suppen in der Slowakei. In: *Ethnologia Slavica*, 8-9, s. 147-153.
- PAŠKA, O. (1975): *Kultúrny rozvoj Slovenska (retrospektíva do r. 1970)*, Bratislava.
- STRELKOVÁ, J. (1999): Zväz slovenských múzeí v rokoch 1948 - 1954. In: *Múzeum*, 45, č. 3, s. 256-267.
- STRELKOVÁ, J. (2000): Zväz slovenských múzeí v rokoch 1954 - 1960. In: *Múzeum*, 46, č. 1, s. 87-95.

Slovenský národopis

4
58/2010

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied

Adresa redakcie:

Klemensova 19

813 64 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: slovensky.narodopis@savba.sk

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma:

Slovak Academic Press, Ltd.

P.O. Box 57, Nám. Slobody 6

810 05 Bratislava

Slovakia

e-mail: sap@sappress.sk

Elektronická verzia prístupná na:

<http://www.sappress.sk>

<http://www.uet.sav.sk/slovenskynarodopis.htm>

Registračné číslo: 7091

SLOVAK ETHNOLOGY

Journal of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 58, 2010, Number 4

Address of the Editorial Office:

Ústav etnológie SAV, Klemensova 19,

813 64 Bratislava, Slovakia, e-mail: slovensky.narodopis@savba.sk

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd., P.O. Box 57, Nám. slobody 6,

810 05 Bratislava, Slovakia, e-mail: sap@sappress.sk

and

SLOVART G.T.G. Ltd., Krupinská 4,

P.O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

SLOVENSKÝ NÁRODOPIIS

ISSN 1335-1303
EV 3355/09

MIČ 49 616
